

RENEZÁNSZ-FÜZETEK

60

BALÁZS MIHÁLY

DÁVID FERENC VÁLASZOL FAUSTO SOZZININAK

1983

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

6. 04. 87.

Ferenc Samuval, bizony adalékkeint
a vitában: felvilágosultabb volt-e
az unitáriusok
tisztelettel:
Ferenc

BALÁZS MIHÁLY

DÁVID FERENC VÁLASZOL FAUSTO SOZZININAK

Miért végződtek tragikusan – az erdélyi unitáriusok első emberének, a hazai antitrinitarizmus legismertebb propagálójának a halált jelentő bebörtönzésével – azok a dogmatikai viták, amelyek 1578 táján kirobbantak? Mi tette szükségessé, hogy Blandrata, a nagy befolyással rendelkező orvos és diplomata, az egyház seniora, az az ember, akit a kortársak a kelet-közép-európai antitrinitarizmus szálláscsinálójának tartottak, fellépjen egykori harcostársa ellen? A művelődés- és egyháztörténet kutatóit régóta foglalkoztatják ezek a kérdések, s mivel az olasz orvos fellépése egyértelműen ideológiai okokra utal, óhatatlanul felvetődött a kérdés: milyen nézeteket vallott Dávid Ferenc életének utolsó esztendeiben? végbement-e újabb változás folyamatos metamorfózisok során kialakult álláspontjában?

A tisztázást azonban legalább két körülmény is megnehezíti. Egyfelől kétségtelenül a források csekély volta. Nincsenek meg a korabeli Erdélyben oly szokatlan per hivatalos állami iratai, s bár az események menete többé-kevésbé rekonstruálható, marad hézag éppen elég. Másfelől – mivel az esemény nagy vihart váltott ki a kelet-közép-európai antitrinitáriusok között – a mégis rendelkezésünkre álló forrásokat heves polemikus indulatok diktálták, s ez komoly nehézségeket okoz. Az sem hallgatható azonban el, hogy – néhány kivételtől eltekintve – sokszor a XVI. századi hitvitákat is hajazó felekezeti és hitbéli elfogultsággal fogalmazódtak meg a vélemények, és ettől a körülménytől a mai értelmező sem könnyen függetleníti magát. Nem lenne érdektelen egy historiográfiai áttekintés, elegendőnek látszik azonban az is, ha csupán a legutóbbi időben megfogalmazott, s a felekezeti béklyóktól mentes három koncepciót idézzük fel.

Az elsőt Pirnát Antal¹ dolgozta ki könyvében, nyilvánvalóan az antitrinitarizmus kutatásában fordulatot jelentő hatalmas kéziratos anyag hatására. E felfogás szerint Dávid bukását az okozta, hogy intézményesíteni akarta azokat a racionalisztikus dogmakritikai eredményeket, amelyeket a 70-es évek radikális antitrinitáriusai, főleg Sommer és Palaeologus elértek. Amíg e merész gondolatokat csak egyes személyek képviselték, nem találtak ellenállásra. A XVI. században azonban lehetetlen volt ezeket a jöllehet sok vonatkozásban csupán az elmélet szintjén maradó elképzeléseket az egész egyházzal elfogadtatni. Így Dávid Ferencnek buknia kellett.

Egy időközben előkerült újabb dokumentum,² valamint a források újraértelmezése azonban újabb koncepció kialakítására ösztönözte Pirnátot.³ Az erdélyi és lengyelországi antitrinitarizmus történetét, belső vitáit, s különösen a Dávid-perben kulcsszerepet játszó Blandrata tevékenységét áttekintő tanulmánya arra a következtetésre jut, hogy az unitárius egyház püspökének azért kellett börtönbe jutnia, mert 1578 táján a kortársak által „zsidózó doktor”-nak tartott Matthias Vehe-Glirius hatása alá

¹ Antal PIRNÁT, *Die Ideologie der siebenbürger Antitrinitarier in den 1570er Jahren*, Bp. 1961. 161–187.

² Leleszi János jelentése Dávid Ferenc peréről. Közölve: Henryk BARYCZ, *Kilka dokumentów źródłowych do dziejów arianizmu polskiego*, in: *Studia nad arianizmem*, ed. Ludwik CHMAJ, Warszawa, 1959. 517–524.

³ Antal PIRNÁT, *Il martire e l'uomo politico (Ferenc Dávid e Blandrata)*, in: *Antitrinitarianism in the second half of the 16th Century*, eds Antal PIRNÁT and Róbert DÁN. Bp. – Leiden. 1982. 157–190.